

սրահներ ալ կան մէկմէկէ անհաւասար հեռաւորութեամբ շինուած և իրարու աննման, որոնցմէ գաւիթը կ'ելլուի. այս սրահները քանի մը կամարներով շինուած են, որոնց վրայ կանթեղներ կը վառեն, բայց ասոնցմէ ոմանք վրայէ վրայ կրկին կամարներ ունին: Իսկ այս շէնքերուն մէջ պիտաւոր երկու մեծ շէնքեր կան, մէկը Եւթա և միւսը Եւթախարա ըսուած: Եւթախարա կոչուած մզկիթը 16 ոտք գետնէն բարձր շիտակ գետնի վրայ կառուցած է՝ 460 ոտք երկայնութեամբ և 339 ոտք լայնութեամբ: Եւթա ութանկիւնի է, և գմբէթը 93 ոտք բարձրութիւն ունի, իսկ տրամագիծը 47 ոտք. որուն գագաթը սլաքաձև զարդ մը կայ, ծայրը մահիկ, և ամբողջ այս մեծակառոյց շէնքին բարձրութիւնն է 120 ոտք: Եւթա որմերուն արտաքին կողմերուն վրայ քառակուսի աղիւսաձև այլ և այլ գունով գունաւորած քարերու վրայ ոսկեգիր գրով ղուրանէն խօսքեր գրուած են: Գմբէթը առաջ ամբողջ ոսկեզօծ պղինձ էր, բայց հիմա կապարով միայն պատած է, և պատուհանները կլոր և բազմազոյն ապակիներով գոցուած են: Եւթա մզկիթիս մէջ նշանաւոր և սրբազան մեծ քար մըն ալ կայ, որուն մէկ կողմը ոսկեզօծ վանդակով բաժնած՝ կ'ըսեն թէ Զակիթ նահապետը հոն պառկեր է: — Իսկ Եւթախարա մզկիթը որ աւելի ()մարինը կրնայ ըսուիլ իրեն քիչ փոփոխութիւն կրած ըլլալուն պատճառաւ ()մարի հիմնարկէն մինչև հիմա. ասիկայ բոլորովին ուրիշ ճաշակով ու ճարտարապետութեամբ շինուած է Եւթախարայէն. ութը դահլիճ ունի, որոնց մէջ տեղը 160 ոտք երկայնութեամբ և 32 ոտք լայնութեամբ միջոց մըն է, որուն վրայ գմբէթ մը բարձրացած է: Եւթա մզկիթը ճիշդ Սողոմոնի տաճարին տեղը կառուցած է. իսկ Եւթախարան՝ անոր մէկ մատրանը կողման մը վրայ շինուած է: — Եւթա ճասակ ամենայն ճանապարհորդաց վերկայութեանը նայելով՝ Երուսաղեմայ մէջի ամենէն փառաւոր շէնքը այս Եւթա

Շարէմ ըսուածն է, որուն մէջի յիշած այս երկու գլխաւոր մզկիթները Եւթախարա և Եւթախարա առանձին՝ Պօլսոյ Եւթախարայէն մեծ են: Եւթախարա խիստ հնութեանը պատճառաւ կործանելու վրայ է, զորն որ կ'աշխատին նորոգելու:

Պատմական տեղեկութիւն կոստայուրու կղզոյն վրայօք:

Վերստոսի 1625 թուականին գաղղիացի բաղդասնդիր պօլսոյ նաւ մը, որ այն ատեններուն սովորութեանց համեմատ ամէն ազգէ նաւեր արեւմտեան ծովերուն մէջ կը յաճախէին՝ երբեմն վաճառականութիւն ընելով, երբեմն ալ յեղուղակութիւն, ճամբայ ելաւ Տիէբէն դէպ'ի Եւթախարա երթալու: Եւթախարա նաւուն հրամանատարը Տիէբէն անունով նորմանտացի մըն էր, որ թագաւորական նաւապետի անուն կը կրէր, և ուրիշ պարոն մը Սոսէյ անունով: Վանի մը մանր մունր գիւլուածներէ ետքը՝ նաւը խարխիւ նետեց Սեւ Եւթախարայէն կղզոյն ծոցին մէջ, Սպանիացոց բռնութիւններէն ապահովցնելու համար իր նաւը, որ խիստ ջօրացած էին այն ատենները ծովերու վրայ: Եւթախարայէն նաւը խարխիւեց, և ահա յանկարծ սպանիացի պատերազմական մեծ նաւէ մը պաշարուեցաւ, որ 35 թնդանօթով էր և բաղմաթիւ նաւաստեօք: Իսկ գաղղիացի նաւը որ թէպէտ 4 թնդանօթ և 40 նաւաստի միայն ունէր, բայց ամենքն ալ կտրիճ ու կեանքերնէն չվախցող մարդիկ էին, որոնք աչքերնին առին նաւը օդ հանել՝ քան թէ թշնամոյն անձնատուր ըլլալ: Սատի մեծ քաջութեամբ թշնամեաց յարձակմանը դէմ դրին, և կատաղի պատերազմէ մը ետքը, որ իրեք ժամէն աւելի տևեց, ստիպուեցաւ սպանիացի նաւը ազատ թողնու զիրենք: Եւթախարայէն գաղղիացի նաւուն այս յաղթութիւնը խիստ

ծանրի նստաւ իրեն . որովհետեւ նաւաստեաց մեծ մասը մեռաւ և նաւն ալ այն աստիճանի փնասուեցաւ , որ նորէն ճամբայ ելլելը շատ դժուարին էր : Տ՝ Լնամպիւզ նաւապետին բոլոր ակնկալութիւնները պարապը ելան այս անակնունքի ձախորդութենէն , անանկ որ Լնդիլեան կղզեացմէ մէկը կ'ուզէր ելլել՝ որոնց մօտիկ էին , ու իրեն քաշած փնասները դարմանել :

Լնդիլեան արշիպեղագոսը արդէն մէկ դարէն աւելի էր որ ծանօթ էր ճանապարհորդաց . վասն զի Վրիստափոր Ղալումպոս 1492ին գտեր էր այն կղզիներն ու այն տեղուանքը պտըտեր էր իր վերջի ըրած ճամբորդութեանց ատենը :

Լյս կղզւոյն բնակիչքը կարգէ դուրս վայրագ և մարդակեր էին , անանկ որ նոյն իսկ Ղալումպոս անախորժ ընդունելութիւն մը գտաւ , որուն ընդ առաջ եկան ինչուան կանայք ալ նետերով և քարերով : Լյս բաներուս համար բնաւ եւրոպացի մը չէր յանդգնած հօն բնակութիւն հաստատելու . և երբոր Սպանիացիք Բերուի հանքերը լմնցուցած՝ ուզեցին Լնդիլեան կղզեաց ալ տիրել , սաստիկ կատաղութեամբ վաճառեցան տեղացոցմէ , և չկրցան ամենեւին բնակութիւն մը հաստատել : Տ՝ Լնամպիւզ իր նաւով , որ ամէն կողմանէ ջուր կ'առնէր , և մէջի վիրաւորեալներով՝ մօտեցաւ Սուրբ Վրիստափոր ըսուած կղզւոյն , որ ամենէն մօտիկն էր , ամենայն զգուշութիւններն ընելով . և սաստիկ վախով ցամաք հանեց իր վիրաւորեալները :

Հազիւ թէ նաւէն դուրս ելեր էին , մէյ մըն ալ գունդ մը Վաղղիացիք ուրախութեամբ և հանդիսով դիմացին ելան՝ ուրախակից ըլլալով իրենց ողջամբ դալստեանը : Տ՝ Լնամպիւզ զարմացած մնաց՝ տեսնելով հօն իր հայրենակցաց այս անկարծելի բազմութիւնը , զոր ինքը բնականաբար վայրենեաց բնակարան մը կը կարծէր . բայց զարմանքը աւելի շատցաւ , երբոր իմացաւ որ այն Վաղղիացիները կղզւոյն բնակչացը հետ

շատ սիրով և միաբանութեամբ կ'ապրէին : Լյոնք գրեթէ բոլորն ալ նաւակոծութեամբ հօն ինկեր էին իրենց պէս , և կամ այլ և այլ նաւերու վիրաւորուած նաւաստիներ էին՝ զորոնք հօն ձգեր էին անցնող նաւապետները : Լյոնք կը գովէին օգին բարեխառնութիւնն ու առողջութիւնը , երկրին պտղաբերութիւնը , և վայրենիներուն հանդարտաբարոյութիւնը . ուստի առաջարկեցին նաւապետին որ գաղթականութիւն մը հաստատէ հօն , որուն գլուխն ինքն ըլլայ : Լյոն միջոցին որ Տ՝ Լնամպիւզ տարակուսած կեցեր էր , Սպանիացի անունով անգղիացի բաղդախնդիր նաւապետ մ'ալ հասաւ , նոյն պէս Սպանիացւոց ձեռքէն փախած , որն որ Սուրբ Վրիստափոր կղզին եկեր էր՝ հօն բնակութիւն մը հաստատելու մտքով : Եւ վայրկեանի մէջ երկու նաւապետները իրարու հետ միաբանեցան ու բարեկամաբար բաժնեցին մէջերնին զկղզին , և երգուընցան ամենայն սիրով ապրիլ իրարու հետ , և օգնել իրարու հարկաւոր եղած ատենները :

Լյս կերպով եղաւ Վաղղիացւոց գաղթականութեան սկիզբը Լնդիլեան կղզեաց մէջ , որն որ միանգամայն սկիզբ մը եղաւ երկայն պատերազմներու և տարաձայնութիւններու Վաղղիոյ և Լնդիլիոյ մէջ այս կալուածքներուն պատճառաւ : Տ՝ Լնամպիւզ կղզւոյն տէր ըլլալէն ետքը՝ սաստիկ պատերազմով մը վայրենեաց մէկ մեծ մասը ջարդեց , և տարիէ մը ետքը Վաղղիա դարձաւ թագաւորէն օգնութիւն ուզելու համար : Եւ նոյնպէս Սպանիացիք ալ Լնդիլիա դարձաւ , որ իր վաճառականութեան օգտին համար մասնաւոր ինսամքով մը սկսաւ պաշտպանել այս նոր գաղթականութիւնը՝ Վաղղիացւոցմէ շատ աւելի :

Կղզւոյն բաժանումը երկու ազգերն ալ միաբան սիրով յանձն առեր էին . բայց երբոր Լնդիլացիք աւելի բաղմացան , առանց բանի մը նայելու զրաւեցին նաւ Վաղղիացւոց երկիրները : Լյոնցմէ առաջ եկան այն շարունակ

չփութութիւնները որ կը նեղէին զկղզին, և այն ատեն միայն կը դադրէին, երբոր Սպանիացիք վրանին կը յարձակէին:

1635 տարւոյն, այսինքն առաջին գաղթականութեան հաստատուելէն տասր տարի ետքը, ()իւլ Տ' Լանսպիւզի տեղակալը՝ անձամբ Վաղղիա եկաւ և տէրութեան առաջարկեց, միանգամայն հրաման ինդրելով որ Սուտալուբայի մէջ կարենայ գաղթականութիւն մը հաստատել: Ինքը շուտով մը ճամբայ ելաւ Տիւպէս անունով ազնուական մարդու մը ընկերութեամբ, որուն հետ դաշինք դրաւ այս գործիս համար, (Յուլիսի 23^{էն} վերոյիշեալ տարին, 500 հոգով Սուտալուբայի ցամաքը ելաւ՝ հետը տանելով չորս դոմինիկեան կրօնաւոր ալ: Հասնելուն երկրորդ օրը այն չորս կրօնաւորները տընկեցին խաչը այն երկրին մէջ, և եղէգներով սկստիկ մատուռ մը շինեցին, որուն մէջ պատարագ մատուցին, և ըզկղզին յանուն Ստուծոյ և Թագաւորին ժառանգեցին:

Բայց ()իւլին ըրած անխոհեմութեամբ քիչ մնաց որ այս նոր գաղթականութիւնը բոլորովին ջնջուէր ի սկզբան անդ. վասն զի փոխանակ կերակուր չարելու, և Սուտալուբայի մէջ հարկաւոր եղած ծառերը շատցունելու, շուտով ճամբայ ելաւ կղզին Թողլով, ու հետը տանելով այն եղած քիչ մը պաշարը, որ Վաղղիական ընկերութենէն ու Տիէթի վաճառականներէն առեր էր: Երդէն կղզւոյն բերքը քիչ էր, և երկար մշակութեան մը կարօտ էր, որ կարենար հարկաւոր եղած պարէնը մատակարարել. և Թէպէտ ամենայն խնայողութեամբ կը գործածէին ունեցած ուտելիքնին, բայց հանդերձ այսու ամենայնիւ լմընցաւ, և խեղճ գաղթականները այն աստիճան նեղութեան մէջ ինկան, որ ստիպուեցան բժշկական դեղերը, Թամբերուն կաշին, և ինչուան մեռած դիակներն ուտելու:

Եւս ցաւալի տեսարանին վրայ վայ-

րենեաց գութը շարժելով՝ մարդասիրութեան գեղեցիկ օրինակ մը տուին, որոնք Թէպէտ և մարդակեր կը համբաւէին, բայց ամէն օր ձուկ և պրտուղ կը բերէին Վաղղիացւոց:

Սերջապէս երկայն նեղութիւններէ ետքը սովը դադրեցաւ Վաղղիայէն եկած օգնութիւններով. բայց վայրենեաց ատելութիւնը չդադրեցաւ, որոնք պատրաստուեցան ծովու մարդիկներու դէմ պատերազմելու, ինչպէս որ սովոր էին զԵւրոպացիները այս անունով կանչելու: Եւս պատճառաւ միշտ ստիպուած էին զինեալ կենալու. վասն զի վայրենիները ստէպ ստէպ յարձակմունքներ ընելով և մեծ փնաս տալով կը կողոպտէին գաղթականներուն ստացուածքը:

Բուանէ Տ' Լանսպիւզին յաջորդը, որն որ 1636^{էն} վերջերը մեռաւ, շատ անգամ օգնութի խրկեց Սուրբ Վրիստափոր կղզին վայրենեաց յարձակմունքները ընկճելու համար. ու վերջապէս 1640^{էն} Սուտալուբայի ()պէր անունով տեղակալ սպարապետը կրցաւ խաղաղութիւն ընել այն վայրենի ժողովրդեան հետ:

Եւս Թուականէն ետքը Սուտալուբա կամաց կամաց սկսաւ առաջ գալ. և պատերազմական վախերը դադրելով՝ սկսան մոռածել կառավարութեան կերպին վրայ, որուն համար ()պէր շատ աշխատեցաւ: Եւս ատեններէն սկըսեալ Եւրոպեան կղզեաց գլխաւոր առևտուրը ծխախոտն էր, որուն սովորութիւնը Թէպէտ և դեռ քիչ ատեն էր որ Եւրոպա մտեր էր, բայց ընդհանուր մոլութիւն մը դարձած էր: Բայց այս բերքին առատութիւնը, որով աժան գնով կը ծախուէր, այս վաճառքիս յարգը կորսնցուց. ուստի ()պէր մըտածեց որ քանի մը շաքարի գործարաններ հաստատէ: Սակայն այս ամենաօգտակար խորհուրդը՝ Հուէլ անունով իր յաջորդէն ի գործ դրուեցաւ, որ սուտ ամբաստանութեամբ մը հալածեց զ()պէր, և ինչուան մահուան ալ դատապարտել տուաւ զինքը: Եւս

ատենը երկրին մշակութիւնը ճերմակ գաղթականներուն ձեռքով կ'ըլլուէր, որոնց կ'օգնէին նաև սևերն ալ :

Վաղղիական ընկերութիւնը տեսնելով որ բաներն այնչափ յաջող չեն երթար, և չկարենալով գլուխ ելլել գաղթականութիւնը պահելու համար եղած ծախքին, 1650 տարւոյն ծախեց քանի մը հարուստ և ազնուական մարդկանց, որոնք գնեցին իբրև իրենց ստացուածք, և թագաւորական իշխանութիւն սկսան գործածել հոն :

Վուատալուբան ինկաւ Պուասերէ առնունով պարոնի մը, որն որ 73 հազար լիբէով գնեց աս կղզին՝ Սարի-Վալանդ, Տէգիրատ ու 1 է Սենդ կղզեաց հետ մէկտեղ : Բայց կառավարութիւնը այսպիսի փոփոխութեան պատճառաւ աւելի գէշցաւ, վասն զի նոր տէրերուն տիրապետական իշխանութիւնը փնասակար ու արգելիչ էր երկրին յառաջադիմութեանը : Բայց Վուատալուբան ամենէն աւելի քիչ փնաս քաշեց, անանկ որ 1654^{ին} դէմ դրաւ Լնգղիացւոց յարձակման մը, և երկու տարիէն ալ նուաճեց սևերու կատաղի ապստամբութիւն մը : Իսկ վայրենիներուն հետ ալ մէկալ կղզիներէն աւելի բարեկամութեամբ էին, մանաւանդ 1660^{ին} խաղաղութեան մեծ դաշնադրութիւն մը եղաւ վայրենեաց՝ ու Վաղղիացւոց և Լնգղիացւոց գաղթականներուն մէջ :

1664^{ին} հաստատուեցաւ Վաղղիա մէկ նոր ընկերութիւն մըն ալ, որուն ձեռքովը Վաղղիացւոց տէրութիւնը նոյն կղզւոյն նորէն տիրեց : Եւս նոր կառավարութիւնը մէկէն սկսաւ նուաճել Լնգղիացիները, որոնք կամայ կամայ կ'ընդարձակէին իրենց գաղթականներուն սահմանները, բայց միանգամայն չկրցաւ գոհ ընել իր հպատակները : Սարդինիք կղզին ալ շատ անգամ ապստամբեցաւ, և միշտ մեծ աշխատանք պէտք եղաւ զանիկայ նուաճելու համար : Լնգղիացիք այս շփոթութիւններս յարմար առիթ սեպելով՝ մէկ ուրիշ անգամ մըն ալ յարձակեցան

Վուատալուբայի վրայ, բայց կղզւոյն բնակչաց քաջութիւններէն բռնադատուած ետ դարձան : Հանդերձ այսու ամենայնիւ Վուատալուբան 1688^{ին} Սարդինիքի կառավարութեան տակը ինկաւ :

Լնգղիացիք, որոնք միշտ առթի կը սպասէին, հանդարտ չթողուցին այս կըղզւոյս գաղթականները, ու իրենց դաշնադրութեանցը դէմ շատ անգամ յարձակմանքներ ըրին : 1691^{ին} յարմար առնեն գտնելով տիրեցին Սարի-Վալանդին, և Վուատալուբան ալ ուզեցին իրենց իշխանութեան տակը առնել, բայց առջինին պէս յաղթուած ետ քշուեցան, որով քիչ մը ատեն խաղաղացաւ երկիրը այդ կուուսեր մարդկանց ձեռքէն : Բայց 1702^{ին} վաղեցին յանկարծ Սուրբ Վրիստափոր կղզւոյն վըրայ, և տիրեցին անոր : Եւս բանը շատ անգամ փորձեցին Վուատալուբայի վըրայ ալ, բայց չյաջողեցաւ ըրած փորձերնին :

Թէպէտ դրսէն պատճառած շփոթութիւնները անպակաս էին, բայց ներքին ճախորդութիւններն ալ քիչ նուազ չէին : Երկրին մշակութիւնը քանի մը գլխաւոր մարդկանց ձեռքն էր, որոնք կարգէ դուրս ազգեցութիւն մը ունէին կառավարութեան վըրայօք : Եւս սակաւապետներս այն աստիճան զօրացած էին, որ Վաղղիոյ տէրութիւնը ուզելով ասոնց դէմն առնել՝ գրեթէ ընդհանուր և մեծ խռովութիւն մը ծագելու պատճառ եղաւ :

Վուատալուբան ու թէտաններորդ դուրուն մէջի պատահած խռովութիւններուն գրեթէ մասնակից չեղաւ, բայց մեծ փնաս քաշեց 1723^{ին} մէկ սարսափելի փոթորկէ մը, որ 1724^{ին} մեծ սովի մը պատճառ եղաւ, և դարձեալ ուրիշ աւելի մեծ հարուած մը պատահելով՝ կղզւոյն մեծ մասը կործանեց, որով բնակչաց մէկ մասը ստիպուեցան ուրիշ տեղ երթալ :

1759^{ին} Լնգղիացիք նորէն յանկարծուստ յարձակեցան Վուատալուբայի վըրայ, և այս անգամուս ուրիշ անգամ

Ներու կատաղի և յուսահատական դիմադրութիւնը չգանելով՝ դիւրաւ տիրեցին : Բայկ սկսեալ ինչուան 1814 Վոլա տալուբան պատերազմողաց բաղդին համեմատ՝ մէյ մը Բնգղիացւոց , մէյ մ'ալ Վաղղիացւոց ձեռքը կ'անցնէր :

Բմերիկայի անկախութեան պատերազմը Բնգղիեան կղզեաց խռովութիւնը վառ պահելու առիթ մը եղաւ . և Վոլատալուբան տեսարան եղաւ այն նաւական հռչակաւոր պատերազմին յաղթութեանը , զորն որ ըրին Բնգղիացիք Վաղղիացւոց իրասէ ծովակալին դէմ 1782^ն : Երջապէս Վաղղիական խռովութիւնը իր ազդեցութիւնը ըրաւ նաեւ ան հեռաւոր գաղթականներուն մէջ ալ , և ինչպէս որ Վաղղիա , նոյնպէս այն կղզիները խռովութիւններով լեցուեցան : Հոն ալ եղան ապստամբութիւններ , քաղաքական պատերազմներ , անիրաւ սպանութիւններ ու ջարդեր , և ինչուան որ Բնգղիացիք չեկան չտիրեցին՝ չվերջացան այդ անզգամութիւնները : Բայց քանի մը տարիէն Վաղղիացիք նորէն առին ձեռքերնէն , ու քիչ մը ետքը նորէն ստիպուեցան թողուլ : Երջապէս 1814^ն դարձեալ Վաղղիոյ անցաւ , որն որ Լուղովիկոս Փիլիպպոսի թագաւորութեան ատենը նոր տեսակ կառավարութիւն մը հաստատեց , գաղթականութեան խորհրդարանէ մը բաղկացած , և քաղաքական իրաւունք շնորհեց նաեւ սևերուն : Բնանկով Վոլատալուբան նոր կենդանութիւն ու յարգ մը ստացաւ , որ առաջները չունէր :

Վոլատալուբան կ'իյնայ Բնգղիեան ծովուն մէջ հիւսիսային լայնութեան 15° — 16° աստիճանին տակ , և 63° — 64° երկայնութեան տակ : Իր առջի անունն էր Վարուբէրա , զորն որ Սպանիացիք փոխելով Վոլատալուբա դրին , ի յիշատակ Վոլատալուբայի Բնտուածածնայ , որ Լադրէմատուրա ըստուած նահանգին մէջ մեծ ջերմեռանդութեան տեղ մըն էր : Վոլատալուբա 80 լեւգա շրջապատ ունի , և երկու կղզիներէ ձևացած է : Բայս եր-

կու կղզիները նեղ ջրանցքով մը միայն բաժնուած են իրարմէ , որն որ հազիւ թէ 20 կանգուն լայնութիւն և 2 լեւգա երկայնութիւն ունի : Բայց սակայն այս երկու մերձաւոր կղզիները ամենին իրարմէ տարբեր երևոյթներ ունին , որ մարդուս անհաստատալի կրնայ երևնալ : Բըւմտեան մասը , որ է բուն Վոլատալուբան , հրաբխային է , և մէջտեղէն լեռներու գօտւով մը բաժնուած է , որոնցմէ ոմանք 800 կանգունէն աւելի բարձրութիւն ունին ծովուն երեսէն առնելով :

Սուֆրիէր , որ ասոնց մէջ ամենէն աւելի զարմանալին է , իրեք բերնէ կրակ կը ցատեցընէ , որոնք ատեն ատեն կը բռնկին : Բայս լերանս ծայրը գրեթէ միշտ ամպերու մէջ ծածկուած է , որոնք կանոնաւոր քամիներով հոն կը դիզուին : Բայս ամպերու բազմութիւնը Վոլատալուբան առատ անձրևներով կ'ոռագեն , որով ուրիշ կղզիներէն աւելի պըտղաբեր է : Բայց աւելի զարմանալի է եռացեալ աղբիւրը , որ ծովէն քիչ մը հեռու կը բղխէ , որուն մէջ ջուրը այն աստիճան եռացման մէջ է , որ ջերմաչափին ամէն աստիճանները կ'անցնի : Վոլատալուբան իր չորս կողմի գտնուած պզտի կղզիներով որ են Սեն-Սարդէն , Սարի-Սալանդ , Տէգիրատ , և Սենդըսուածները , 150,000 բնակիչ ունի , որոնց 99,558ը գերի են . գլխաւոր քաղաքներն են Բուէնդ-ա-Բիդրը , որ 16,000 բնակիչ ունի . փողոցները լայն և նոր շինուած աղուոր քաղաք մըն է . դատաստանարան մը և քանի մը հասարակաց շինուածքներ ունի . երկրորդ քաղաքն է Պաս-Պէռ , որն որ 8,000 բնակիչ ունի և կառավարութեան կեդրոնն է . փողոցները աղբիւրներով զարդարուած է . զուարճալի ճեմելիքներ ունի , բայց նաւահանգիստը վտանգաւոր է քամիներու դէմն ըլլալուն համար . տարին 20,000,000 ֆռանգի վաճառք կը խաւրէ , գրեթէ նոյնչափ ալ կ'ընդունի : Վլխաւոր բերքն է շաքար , խահուէ , ծխախոտ , և այլն :